

КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ...

• Фоторепортаж •

«Дайын хоочуннары — тайбың болгаш турум чорук дээш» деп чурттуң сайзыралы лозуңуң адаа-биле найысылал Кызылга Владимир Путинниң эгелээшкннерин деткээн митингини эрттирген.

Митингиниң организаторлары Тываның десантниктериниң ели, «Афганчы», «Аргун» бол- «Дайынчы акы-дуңмалышкы» фондулары, дайын шим- киннериниң киржикчилери аш эрге-хоойлу органның елиниң кежигүннери.

Митингини дайын шимчээшкн- ниң ассоциациязының дарга- курлавырда полковник Ва- й Тарыма ажыткан. Соңгу аз регионунуң чөөн талакы үнүң киржикчизи, полковник нчы эш-өөрүңге чуртта болуп о болушкуннар дээш сагыш ашкынын илередип, чамдык ктерниң политиктиг турум кту сандарадыр оралда- шкыннарын болгаш ниитилел- ыгылажыр чоруун буруу шап- Конститусчу тургузугга бол-

гаш Россияның девискээриниң бүдүн-бүрүн чоруунга кыжаныг- ларны сагындырбышаан, Валерий Тарыма россияжи күрүне тургу- зуунуң камгалакчызы ыңдыг бо- лушкуннарның катаптавазын са- гындырган.

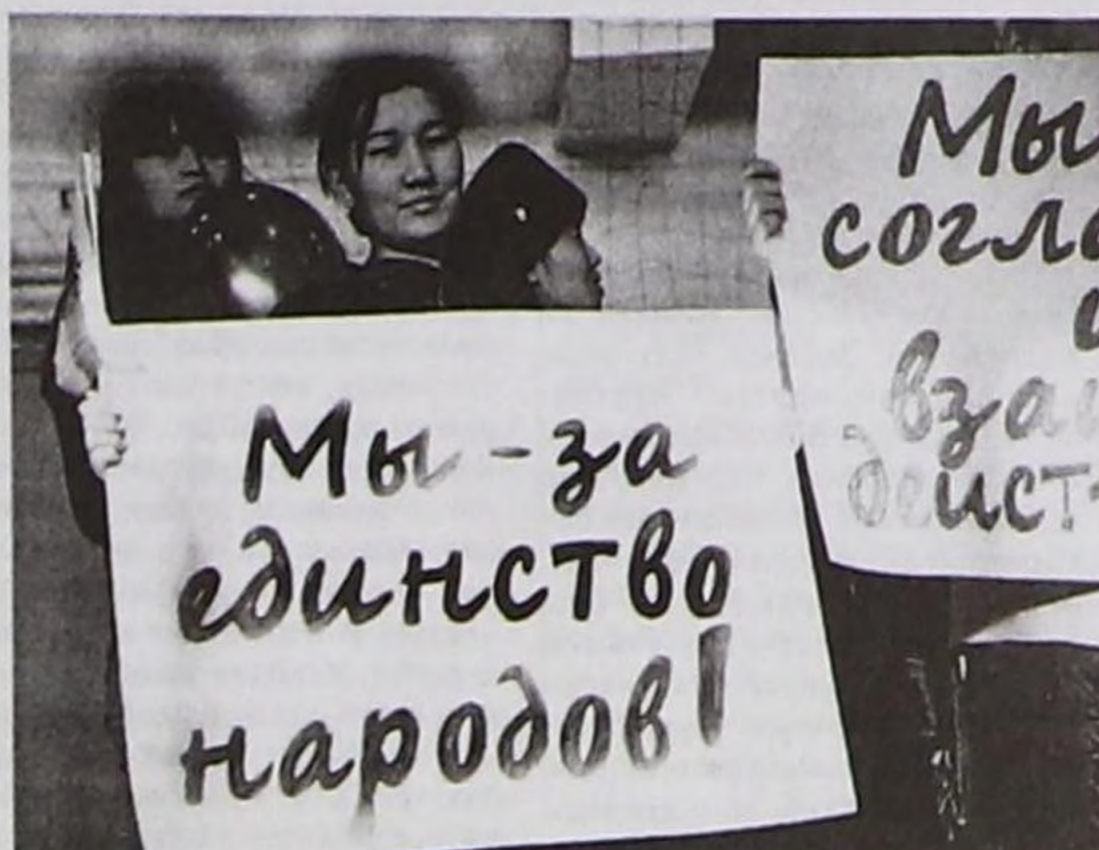
— Россияның Чазаның шилип алган оруунуң кыдыыңга артпайн, ону деткип турарывысты илере- дири-биле бо чыышта келгенивис ол. Россияның шилип алган оруу ону делегейниң база бир мурнакчы күрүнелериниң бирээзи болдуруп, экономиктиг хөгжүлдениң турум чоруун, россияжи хамаатыларның чаагай чоруун быжыктырып турар. Күштүг экономика бистиң киж и бүрүзүнүң амыдыралын экижидип, национал айыыл чок чоруун бол- дуруп турар. Биске күштүг Россия херек, а Россияга — күштүг

Президент. Чаңгыс эптиг болгаш күштүг Россия дээш бис!

Чурттуң моон соңгааргы сай- зыралы дээш Президентиниң албан-дужаалынче кордакчы Владимир Владимирович Путинни деткип, митингиниң киржикчилери сеткил-хөөнүн илереткен. Кур- лавында подполковник, чечен дайынының киржикчизи Леонид Панычев чурттуң камгалалын бы- жыглаар талазы-биле Владимир Путинниң күженишкннерин онзалап демдеглээн.

«Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» фондунуң идепкейжиле- риниң бирээзи Херел Кызыл-оол чуртта политиктиг байдалды мын- чаар үнелээн:

— Бистер, дайынның ажыг ыжын көргөн кижилер, күрүнени хоозурадыр күзелдиглерге шың- гы удур шавышкынын берип тур бис. Россияга күрүне тургузукчуз баштың херек. Бистиң лозунувс бо: «Төрзүн чурт — Путин—дайын- чы акы-дуңмалышкы чорук дээш!». Бистиң кол командалакчывыс дээш.

«Дайынчы акы-дуңмалышкы чоруктуң» идепкейжилерниң бирээзи Айдың Куулар Россия кезээде бир демниг чоруу-биле ылгалып келгенин демдегле- вишаан, март 4-те ол демивисти база катап көргүзөр бис деп демдеглээн.

Дайын шимчээшкннериниң киржикчилери Леонид Кара- оолдун, Дмитрий Казарянын, Александр Ондарның болгаш Чечен черге амы-тыныңдан ча- рылган Меңги Кара-Салдың авазы Елена Кара-Салдың болгаш өске- лерниң-даа чугаазын митингиниң киржикчилери изиг адыш час- каашкыннары-биле деткээн.

Дайын киржикчилери, дайын- ның ажыг ыжын көргөн кижилер Россияның күрүне тургузуун болгаш катап тургузушкунун деткип, Тываның болгаш Россияның келир үези дээш бадылаарынче чонну кыйгырган.

Сөзү болгаш чуруктары Виктория ЛАЧУГИНАНЫЫ.

Өөрүп четтириишкин

Тыва Республиканың Чазаа- ның Даргазы, хүндүлүг Шолбан Валерьевич!

Тываның бүгү чүдүкчү чонунуң мурнундан Тыва Республиканың ордени — бедик шаңналды Ыдык- тыг XIV Далай-Лама башкыга тывысканы дээш четтиргенимни илереттим.

Тыва Республиканың
Камбы-ламазы,
хелиң Тензин Цултим.

Хүндүлүг Шолбан Валерь- евич!

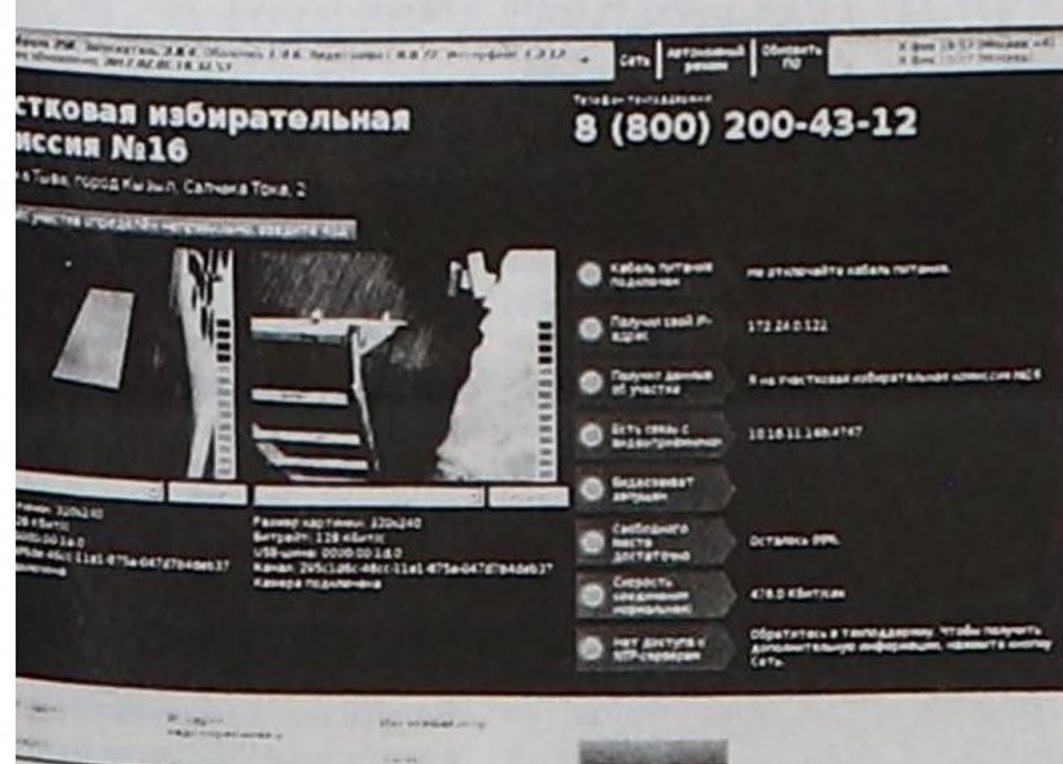
Мен Тываның күрүне универ- ситетиниң төөгү факультетиниң хүндүскү салбырында, төлевирлиг үндезинде өөренип турар мен. Мээң ада-ием Чеди-Хөлдүн Сайлыг суурда чурттап турар. Авам ажил- дап турар-даа болза, ачам ажил чок болганындан өөредилгем өртзүн төлээринге бергедежи- п турар бис. Ынчангаш Силерден бистиң байдалывысты өөренип көрүп, дузалажырын дилеп, чагаа чоруткан турган мен. Бо хүннерде ТР-ниң Өөредилге яамызындан өөредилгем өртзүн төлөп бээр- ниң дугайында эки медээ алдым. Ол ышкаш бо семестрде шылгал- даларымны чедишкнниң дужаап алыр болзумза, мени халас өөре- дилге талазынче шилчидиптер аргазы бар дээрзин чугааладылар.

Бөгүн Силерниң бистиң өг- бүлөвистиң нарын айтырынга билчилгелиг хамаарылгана, дуза- нар дээш өөрүп четтиргенимни илередиксеп тур мен. Силерниң Тываның чону эки чурттазын дээш дыка хөй ажылды чорудуп тура- рынары билер мен. Студентилерни утпайн турарыңар дээш улуу-биле четтирдивис!

Сайзана БАЛЧЫР,
ТывКУ-нуң 2-ги курузунуң студентизи.

Соңгулдалар-2012

ВЕБ КАМЕРАЛАРНЫ ТУРГУЗУП ЭГЕЛЭЭН

гулдаларны билдингир, көскү болдураары. Бо төлөвилелди херек кырынга боттандыраары-биле Россияның бюджетинден 13 млрд. рубльди үндүргөн.

Амгы үеде РФ-тиң регион- нарында программалыг аппарат комплекстерин соңгулда учас- токтарында салып эгелээн. Фев- раль 7-де Кызыл хоорайның «Орус культура төвүнде» соңгулда участогунга база веб камераларны тургускан.

Болат-оол Ондар (Тыва Республиканың соңгулда комис- сиязының даргазы):

— Тыва Республиканың де- вискээринде соңгулда участоктарын веб камералар-биле хандыра- ажылды чорудары-биле Тыва Рес- публиканың Чазаның айтышкыны езугаар ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы Дина Оюнга удурткан ажылчын бөлүктү тургускан. Бө-

гүнден эгелеп 205 программа- аппарат комплекстерин (ПАК) соңгулда участоктарында тургузуп эгелээни ол. Республика иштинде 183 соңгулда участоктары бар, оларның 181-ге веб камераларны тургузар. Участок бүрүзүңге 2 веб камера (бирээзи соңгулда комис- сиязының ажылын, ийигизи соң- гулда участогунуң иштиниң ниити байдалын көргүзөр) база монитор турар. А Би-Хем кожуунуң Хут болгаш Эрзин кожуунуң Качык суурларында соңгулдалар баш удур эртер, ооң уржуундан үс- түнде айыттыңан соңгулда учас- токтарында веб камералар тур- гуспас. Бүгү Россияга веб соңгул- далар ажылын «Ростелеком» ААН организаптап турар, а ооң хүлээ- никчизи «РТКом.ру» ААН Тыва Республикага ажилдаар.

Соңгулдаларның чорудулгазын сонуургаар дээн кижилер март 4-

ке чедир webvybory2012.ru сайтыга бүрүткөдип, онлайн чу- румга көөр деп турары соңгулда участоктарын карта азы чурттап турар чериниң адресин таварыш- тыр баш бурунгаар (саны чеже-даа болур) шилип алыр ужурулуг. Март 4-те бүрүткел болбас. Соңгулда участоктарындан дорт дамчы- дылга соңгулда хүнүнде Москва- ның шагы-биле 00 шак 00 минутада эгелээш, тус чериниң шагы-биле кежээкиниң 8 шак турда доостур, ынчалза-даа участок иштинде болушкуннарның бижидилгези уламчылаар. Соңгулдаларның дорт дамчыдылганының бижи- дилгезин 1 чыл дургузунда шыг- жаар. Соңгулдалар эрте бээр- ге, тургустунган веб камералар албан черлериниң ажыглалыңга артар.

Азияна ТАУ белектээн.
Чинеис СААЯНЫҢ тырттыр- ган чуруу.

2012 чылдың март 4-те Россия- рациязының Президентизиниң лдалары болур. РФ-тиң Ча- ың Даргазы Владимир Пу- иң саналы-биле март 4-те

соңгулдаларны веб — дорт дамчы- дылга чурумунга эрттирер. Ооң кол сорулгазы — соңгулдалар үе- зинде хамааты хайгааралын хан- дыраары, өскээр чугаалаарга, соң-

Александр ДАРЖАЙ,
Тываның Улустун чогаалчызы

МЭЭҢШИЛИГЕМ

«Төрзэн Тывавыс кандыг
В.В.П.

Кижі бүрүзүнүн амыдырал-чуртталгазын хайгаарап, эскерип көөр болзувусса, демей чүүлдер, чечен чогаал термининге дүүштүр алыр болза, бир мөзүлөш чүүлдер хөй болуп турар. Ажыы-биле чугаалаар болза, бистиң амыдыралы-лыгыстың, ажил-чорудулгазының, угаан-сарылыгыстың, сүлдө-сүзүвүстүн кол-ла шимчедикчизи — **Шилилге** болуп турар деп бо-даар мен.

Бөдүүн чижек-тир: бистер хүн-нүн эвес-даа болза, садыглаар болгай бис, идик-хеп садыгы джик, кижі бүрүзү бодунун мага-бодунга, дурт-сынынга таарыштыр өң-чүзүнүн, аян-шынарын көрүп тургаш, бодунга өй хепти садып алыр. Мөге-шыырак, тырың мага-бодтуг кижі тар костюм-чүвүр черле сатпас, бис дөгеревис боттарыыстың хемчээливи билир бис. Ол дээрге, шилилге-дир.

Күзел-соруу-вустун, бир-ле чүүлге, мергежилге сундувустун, эртем-биливи-стиң деңнелин аайы-биле амыдырал-чуртталга-выска тааржып болгу дег тускай мергежилди шилип ап, аңаа хамаарыштыр шын шилилгени кылыр бис. Бир кижі — эмчи, бир кижі — тудугжу, бирээвис — башкы, юрист, экономист, инженер болур. Шилип алган эртеминге, ажил-чорудулгазынга хөйүн кылган кижини мергежили бедир, аргадуржулгазы чүден артык байлак-шыыр. Ол дээрге, эң-не шын шилилге-дир...

Шилилге дугайында бодалды моон-даа хандыр сайгарып, хөй-ле чижектерге, барымдааларга даянып тургаш, чугаалап болур-дур ийин.

«Ие сөзүн ижил болбас, ада сөзүн ажырып болбас» деп бистиң тыва чонувустун ханы уткалыг мерген сөзү бар. «Шилип алган оруунун уг-шин чандыр баспайн чор, оглум, кызым!» — деп бистиң ада-өгбевистиң өндүр чагылгары-ның бирээзи ол ийин, ону улуг, бичи боттарыыс кара чажывыс-тан дыңнап өскөн бис, бо чагыгны көвей кезинвис угаан-сарылы-выста, мага-боду-вуста, сеткил-чүрээвисте сиңирип алган, хүн бүрүнүн амыдырал-чуртталга-выс-тын хоойлу-дүрүмү кылдыр сагып, бедии-биле сүзүглөп чоруур бис.

Ада-ие биле төрзэн чуртту, төрзэн чонну кижі шилип албас джир болгай. Бо үш улуг ыдыктар — бистиң төрүмеливистен өндүр-чаагай сүлдө-вист-тир, сүзүвүс-түр. Таптыг ап көрээлинер даан, ада-иезинге бак ера, хамчык, аарыг-аржык күзеп чоруур кижі бар бе, төрзэн чуртунга, төрзэн чонунга яды-түрөңгү, хожудангай амы-дыралды күзеп чоруур кижі бар бе? Чок! «Ада-ием, ажы-төлүм, хадунмам, ара-түмөн чонум, аал-ораным, ие-черим, ада-чуртум эки-ле чорзунам!» деп сеткилин арындан, чүрээниң ханызындан чалбарып, йөрээл салбайн чоруур кижі бар бе? Үзел-бодалы, шажын-чүдүлгези аңгы-даа болза, чаңгыс ада-чурттуг болганда, бо үш ыдыкка каргыш салыр кижі тыптыр ирги бе? Ындыг кижилер бар чүве болза, оларның саны

демей-ле эвээш, саттыныкчылар төөгүдөн бээр туруп келген, ын-чалза-даа олар чуртун, чоннун сайзырал-хөгжүлдөзүнге доктар-моондак болуп шыдавас.

Ада-чурттуң салым-чолун шиитпирлээр шыңгыы үеде чон бодунун мерген угаанын көргүзүп келген.

Ам база-ла ындыг шылгалда чоннун мурнунда тургустунуп келген. Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдалары-нга чедир ай четпес хонуктар арты. Россия күрүнениң баштыгы — Президент эрге-дужаалдык олудунче беш кордакчы семеп турар болгай. Оларның ат-сыын, ажил-чорудулгазын, үүлө-херээн, үзел-бодалын билер бис. Оларга Россия Федерациязының Чазаның Даргазы В.В. Путин, Россия Федерация-зының Коммунисттик партиязының Даргазы Г.А. Зюганов, Россияның либерал-демократтыг партия-зының баштыгы В.В. Жириновский, «Чөптүг Россия» партиязының хартаачысы С.М. Миронов база бай хөреңгитен миллиардер М.Д. Прохоров хамааржыр. Бо беш кордакчының иштинде Россия Федерациязының соңгукчулары-ның көвей кезиниң үнүн, бүзү-релин, бадылаашкынын алганы күрүнениң эң дээди эрге-дужаалы — президентиниң олудунга олурар ужурлуг. Бо соңгулдалар күрү-нениң кол соңгулдалары болганда, соңгукчу бүрүзүндөн бедик хамааты турушту, шын шилилгени негээр ужурлуг. Маңаа кандыг-даа чайгылышкын турбас, соңгукчу бүрүзү бодунун арын-нүүрүнүн, чуртта болуп турар социал-эко-номиктиг байдалдарга хамаарыш-тыр көрүжүнүн болгаш политиктиг үзел-бодалының туружундан соң-гулдага киржир апаар болгай. Кол-ла чүве оң шилилгезинден ха-мааржыр апаар.

Ал-бодунун, ажы-төлүмүнүн, ха-дунма чонунун, төрзэн Тыва-мын моон соңгааргы март 4-тен ыңай амыдырал-чуртталгазы, са-лым-чолу кымның ажил-чору-дугазы-биле холбажырып деп айтырыгны быжыдыр бодап, ам-дыгааштан шилилгени кылдым.

Чаңгыс хүн иштинде тодуп ап болур. Ынчалза-даа ол долу аас-кежик эвес-тир. Даарта аштай берип болурунун айылы дыка улуг, ол түрөгдөлгө, сандарааш-кынга, бүдүн улуг күрүнениң буступ дүжөринге чедирип болур. Бо угаадыг, кичээндирини мен бодум чогаатпаан мен, ону амгы тывалар бистерниң өгбелеривис бурунгу түрктөрниң шериг баш-тыгы Күл-Тегинге турсааткан көжө бижинде сиилбээн болуп турар.

Чоокку эрткен оруувусче, сөөлгү чурттап эрткен чээрби чыл-дарыысыча хая көрнүп көрээлинер. 1990 чылдарда Улуг Россияның хөй националдыг чонунун салым-чолунга таварышкан берге, түрөңгү социал-экономиктиг байдалдар бистиң Тыва Республиканың бүгү чонунга база-ла дыка берге хамчык болган.

Аар-салам, алдын баштыг салбактарын салгын аайы-биле шииледир чалгып турар хоор-сарыг тараа үнер шөлдөри-вистен хонак безин үнемес, чүлге конопля (хендир чашпаны) үнер апарды. Албыстадыр оо-хоран чашпаны дүрбүп-ууштап алгаш, ону Саян ажыр садып-сайгарып амыдыраар ужурга таварышкан бис. «Ак өлүм» тарадыкчылары апарды. Конопля шөлдөрин «Амыдырал шөлү» деп адап-даа турдувус.

Хову-даг сыңмас, ааржы дег чапты берген ояттап чоруур алды чүзүн малывысты чик өртөккө

садып-сайгарып тургаш, оор-сукка алзып, дээрбечилерге үптөдип, хунаадып тургаш, когун үзүп алыр частывыс.

Амыдыралга бергедеп, акша-шалың, пенсия-посobie (уруглар акшазы) ай-айы-биле үнмөстөп турду. Арат шөлүңгө башкылар, эмчилер, социал адырның ажил-дакчылары митингилеп, боттары-ның шынныг негелделерин респу-бликаның эрге-чагыргаларының мурнунга шыңгыызы-биле тургузуп турду. А Россияга улуг автоорук-тары, демир-орук шугумнарын дуй туруп, Москвага Воркутаның, Кузбасстың хөмүр-дашчылары, ажилчиннар Ак Бажының баа-рынга забастовкалап-даа турду.

Россияның делегейге алдар-хүндүзү бадып, Барыын Европа чурттарынга, АКШ-ка куду көрдү-рүп турду. Россияга экономиктиг, политиктиг сандараашкын оң бот-догуннаан, хостуг чоруун узутка-рының кыры турду. Чөптүг эвес, калчаалыг хуужудулганың түң-нелинде барык-ла он шаа хире кижі дажаарадыр байып, миллиардер деп атка чедип, боттарының кон-чаазын, эт-хөреңгизин даштыкыже үндүрүп эгеледи. Бөдүүн чон чү-ден артык яды-түрөңгү апарды.

Россия дискет кырынга олур-дүштү... Соңгу Кавказка дайын өртү хөрлээп калбаргаш, деле-гей терроризминин калчаалыг халдаашкыны эгелзэн болгай. Ийи чечен дайынынга бөдүүн хамааты-ларның чаш ажы-төлү (18-19 хар-лыг оолдар) амы-тынындан чарлып турду. Оларның аразында бистиң ажы-төлүвүс, тыва оолдарның, ма-га-боду чинк хааржактарга кээп турду. Бо хүнге чедир он-он бө-дүүн орус-тыва иелер оолдары дээш карактарының чаштарын ам-даа төп чорлар...

2000 чылдарның эгезинде Рос-сия болгаш делегейниң политиктиг шөлүңгө Владимир Путин көстүп келди. Сандараан, кошкак Рос-сияны Ельцинниң холундан ол хүлээп алды. Ол үеде Россия ишти тынныг берге, салгадап аараан, дембээрзэн кижиге демей турду. В.В. Путин Президент администра-циязынга, Россия Федерациязының Чазанга бодунун политиктиг кө-рүжүңгө, үзел-бодалынга чоок, күштүг Россия дээш чүткүлдүг кижилерни бөлүглөп, хаара тутту. Чуртка политиктиг чаартылгалар-ның кол угланышкыннарын то-дарадып эгелзэн. Россияны эко-номиктиг кризистин хүлүүндөн уштуп алырының оруктарының уг-шин изеп, үлөтпүргө чаа депшил-гелиг технологияны ажыглаар, сайзыратпас чүве болза, хожу-дангай байдалдан уштунары берге дээрзи билдине берген. Бөгүн В.В. Путинниң ажил-чорудулгазының сойгалакчылары нефть-газдың чиг эдин дашкаар сайгарып, садып турар деп шүгүмчүлөп турар. Бол-баазыраттынмаан чиг эттин кы-рынга үргүлчү туруп бээр болза, бир шагда багай салдарлыг болур. Нефть, газ садып тургаш, Россия өндейип, хөндүрүлүп келген. Ол дугайында В.В. Путин бодунун «Россия: күжүн мөөңнөп эгелзэн» деп статьясында минтип турар. Эге чаада ынчанмаан болза, Россия сандараашкындан ушунмас тур-ган. Ам чиг эт, казымал байлактар садыглаар үе эртип турар, даш-каар садып-сайгарарда чурт иш-тинге ону төңчү продуктга чедир, делегей стандарттарының деңе-линге чедир болбаазырадыр апаа-рын ол бижип, айтып турар.

Ол-ла статьяда Россия Феде-рациязының Чазаның Даргазы В.В. Путин: «Кайда бис. Кайнаар бар чыдыр бис» деп айтырыгны бодунга-даа, чурттуң бүгү хамаа-тыларынга салып турар.

Шынап-ла, кайда бис? Кайнаар бар чыдыр бис? Маңаа харыы-лаарының бетинде улуг, калбак, делгем Россияның бо чоокку эрткен оруунче хая көрнүп тура, оон хензиг кези төрзэн Тывавыс-тын көргөн үвүлзүн сактып, бодап көрээлинер. Сөөлгү беш чылдын, тодаргайлаарга, 2006 чылдан эгелзэш, республиканың социал-экономиктиг, политиктиг байдалы бо хүннерде кандыг апарганы?

2006 чылда Тыва Республи-каның күрүне эрге-чагыргазының ийи адыры — күүседикчи болгаш тө-лээлекчи органның чаарттынган. Чаа аныяк Чазак, ийи палаталыг Улуг Хурал бодунун ажил-чору-дугазын демиг эгелзэн ышкаш болган соонда, оларның аразынга эрге-чагырга дээш чаргы-чаалы, чөрүлдээлөр өөскүп, бурунгаар хөгжүлдөниң оруунга дыка улуг шаптараазыннары таварыштыр-ган болгай. Хоойлужудулга пала-тазының удуртулгазының, депутат-тарының көвей кези Чазактың ажил-чорудулгазынга шаптыктап, республикага дүшкүрлүг байдал-ды тургусканының түңнелинде парламент кризисинин өртү хып үндү. Россияның Президентизи Д.А. Медведевин, Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оолду албан-дужаа-лындан чайладыр дугайында чагаа-ларны шуудуп турбажыктар бе! Республикавыстың бүгү ажыл-агыйы туруп, улам дам баксырап эгеледи. Чаа Чазактың бурунгаар көрүштүг ажилдаарынга моон-дактап, республика бюджетин бадылап бербей, чонну түредир частылар. Ынчалза-даа Тыва Рос-сия Федерациязының удуртулга-зының дузазы-биле Ш.В. Кара-оолдун башталгазы-биле респу-бликаның аныяк Чазак берге шыл-галданы ажил эрте берди.

2010-2011 чылда республика, шынап-ла, чаңгыс аай угланыш-кынныг орукче кирди. Каракка кө-зүлдүр-ле чаартылгалар, өскерил-гелер көстүп келди. Көдээ ажил-агыйның бүгү адырларында бурун-гаарлаашкын бар апарды. Мал бажының баш саны өзүп, мурнуку чылдарның көргүзүлгөсүн каш-каш катап ашты. Харын-даа муң малдыг малчыннарның саны көвүдөп келди. Тыва Чазактың көдээ ажил-агыйын мурнады хөгжүдөринин программасы дээшти-биле ажил-дап эгелзэн. Амгы үениң дериг-херекеси-биле дериттинген, чаа технология езугаар туттунган фер-ма-даа Каа-Хем кожуунун Ильян-ка суурга көстүп келди. Ол дээрге, эге базым-дыр. Малдың уксаажы-дылгазынче кичээңгей салдынып, күштөлип эгеледи. Тываның ажил-агыйлары Читага чылдың болур көдээ ажил-агый көрүлдөзүңгө киржи, тиелекчилер-даа болуп турлар. Республикага федералдыг мурнады хөгжүдөр национал программалар долу күш-биле ажилдап эгеледи. Кадык камга-лалы, өөрөдиге, культура болгаш өске-даа социал адырларда ажил шапкынчы берди, аңаа чарыгдал-дар миллионнар эвес, а миллиард-тар-биле санаттынып турар болгай. Найысылал Кызылдың аян-шинчизи чаарттынып бар чыдыр. Эрги, ирик чуртталга бажыңнарын бузуп, аңаа чурттал турган кижилерни чаа тут-тунган бажың-балгатче көжүрүп турар. Маңаа 300 миллион рубль чарыгдаттынган турган болза, ол сан-түн 2 млрд.300 млн. рубльге чедир өстү. Хууда тудуг, оран-сава немежи, хоорай-суурларда тут-тунуп турар. Республиканың орук-тары экижип тур. «Көдээниң орук-тары» деп программа ажилдап эгеледи. Мээн төрзэн-суурум Чаа-

Хөлдүн Булуң-Терекче асфальтылаан орук ажылгалга кире бээр, а чоннун чоон, улуг оруу хажыы черде турар бо. Ол дээрге ажилдың эгэ

А-162 деп дугаарлыг Тээли оруу, Чадаана, — күрүне кызыгаары де-федералдыг чергенин а-публиканың Орук фонд-тунар. Республиканың энергия күчүлөрүн улг-ның талазы-биле ажил-рар. Чаа бүдүрүлгелер оран-сава тудуунга ол д-дөгүм болур. Амыдыр бөгүн көстүп турар чаа-ның дөгөрезин маңаа са-санаары мээн хүлээлге болгай, оон ажыы-даа чоумда-ла ону бүгү чон-

Эрткен чылдың дека-Россияның Чазаның Д-Путин Кундустуг арж-чанынга Кызыл—Кураги орук шугумунун өрттэ-черге демөөргөни ки-болгай. Мен, мурнуку демир-орук тудуунга, он-кииринге сеткилим ха-удур турдум, ам оон-бил-режип тур мен: ол дээр-ликаның хөгжүлдө-сөз-эки чүве болганда, төрзэн-төрзөн чонумга чүглө эки-кежиктерни күзээр апаар-ла бүгү бистиң ажы-тө-эрге-ажынынга дүүштүр к-турар болганда, мен чү-ланыр мен. Деткип тур-бодумнун, арат-чонумнун-Тывамның бөгүңгү-даа, д-даа, соңгузу хүнүн-даа В-Владимирович Путинни чорудулгазы-биле холба-мен.

Президент соңгулда-бетинде чурттуң улуг-биче-ларында В.В. Путинни, аңаа удурланган митингил-лап тур. Биске ам-даа ту-амыр-тайбың амыдырал-Чуртка 1990 чылдар ката-кээрин күзевес мен. Кан-өңүг революциялар Росси-хөй националдыг чонунг-чок. «Путин, чоруп чор!» д-гырыгның адаанга турб-ындыг албыска каттышп-«Путин, оруундан чайлап-Бис сээң-биле бис. Күшт-Россияны, чечектелип сай-Тываны сээң-биле хөгжүдө-деп йөрээлим салып тур м-

«Тывада Хемчик деп х-ол Енисейже агып кирип-ону тывалар Улуг-Хем деп-деп, В.В.Путин чугаалап тур-Тываны билир. Чай чок, чы-күрүне ажилындан кыска-Путин Тывага кээп ап, оон-дизи дээш кымдан артык-салып чоруур.

Тывама Владимир Е-мирович Путинниң чылыг-рылгазын тоомчага чүге ал-Владимир Путинниң Тыва Р-ликаның Чазаның Даргазы-Кара-оолдан «Төрзэн Т-кандыг тур?» деп айтыры-уттур деп бис. Ынчангаш ме-димир Владимирович Путин-Федерациязының Президе-болзун дээр мен. Мен аңаа-рээр мен.

Күрүнениң эң кол соң-лары, Президент соңгулда-арыг-чаагай, чөптүг, шынны-далга эртеринге бүзүрээр-Бөдүүн чон шын шилилгени-аңаа бүзүрөвейин, кымга, чүге-рээр! Чон амыр-тайбын-гумча-сегеремни, тургузукчу-дыралды шилип алыр — ол-димир Путинниң ады-биле, чорудулгазы сырыл холба-Мен аңаа бүзүрээр мен.

[illegible]

Кадык камгалааларында чаартылгалар программасы Тывага бир дугаарында капитал септелгеже, эмчи албан черлериниң материал-техниктиг байдалын чурумчударынче, бедик технологтуг эмчи аппаратураларын садып алырынче ууланган. Ол шагдан тура шиитпирлеттинмейн турган айтырыгларны чедимчелиг шиитпирлээринге улуг идиг болган. Ук программаның Тывада боттанышкыны кандыг деңгелде чоруп турарының дугайында республиканың кол төп эмнелге албан черлериниң бирээзи — **Республиканың №1 эмнелгезиниң улуг эмчизи Вячеслав Товариштаевич Ховалыг**-биле ужуражып, чугааны кылдывыс.

— 2011 чылдың дургузунда терапия болгаш кардиология салбырларынга капитал септелгени чорутканының түңнелинде ажил чурум езугаар чоруп эгелээн. База ол ышкаш аарыг улуска таарымчалыг байдалды тургузары-биле эртен чылын Тыва Республиканың Кдык камгалал яамызының ээлеп турган оран-савазын долузу-биле бистиң эмнелгениң ажыглалынче шилчиткен. Ынчангаш ону эде септээн соонда ук оран-саваже эндокринология салбырын көжүрг

– Программа езугаар оон
ске кандыг өскерилгелер

най ажыгладан үнүп эгелээн турду. А оларны чаа технология-ның дериг-херекселдери-биле чаартып алырга, канчаар-даа аажок өөрүнчүг-дүр. Ол чүгле бистерге, эмчилерге, эвес, а бир ду-баарында, конууска таарымчалыг

граммазын улаштыр шиңгээдир талазы-биле ажилдарны чедимчелиг чорудар дээш кызып ажилдаар бис. Планда көрдүнгөн ажил ам-даа хөй, материал-техниктиг баазавыс чаартылгалары уламчылаар. 2012 чылдың дургузунда көрдүнгөн акша-хөрөңгини шуптузун шиңгээдип аптарынга идгеливис улуг. 2012 чылда 2 улуг төлөвилел планывыста бар. Бир дугаарында, бирги чергениң травматология төвүн аждаары. Ук төптү травматология салбырының баа-

Ук программаны боттандыра-
рынга бо чылын 300 млн. рубль хе-
рек. 2012 чылда 12 уруглар садта-

**ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ
ХООЧУНУ-БИЛ**
Тываның Баштыңы Шол-
нын хоочуну Людмила Солу-

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол көдээниң айтырыын он-залап демдеглээн. Кызыл хоорай-да школаларда өөреникчилерниң саны оранчок өскөн, а көдээде школаларда уруглар саны четпес болуп турарын айткан. Шеклээр-де 720 өөреникчи өөренир школада 178 өөреникчи, Ырбанда 100 киж-и өөренир школада 34 өөреникчи өөренип турарын чижекке адаан. "Өөрөдилге дугайында" хоойлу төлөвилелинче өскерилгелерниң кирири чугулазын онзалап айт-кан. Ол хоойлу езугаар коммунал чарыгдалдар дээш башкыларга чылда 2300 рубль көрдүнгөн. Ол чарыгдалдарга 2012 чылда 2567 рубль көрдүнгөн. Ол хоойлунуң саадаттай хулээп алырын премьер депутаттардан дилээни.

Бо чылдың февраль 6-да Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Россияның улустуң артизи, Тыва Республиканың улустуң артизи Людуп Солун-оол-биле Виктор Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының бөгүнгү ажил-амы-дыралының дугайын чугааны кылганнар. Февраль 6-да сураглыг тыва артистиң 71 харлааны ол ужу-

Театрга 50 ажыг чыл дургузунда ажылдап келген Ляндуп Иргитович тыва культураның сайзыралы дээш сеткил-сагжының дүвүрү чоруурун чугаалаан. Беседаның кол угуланышкыны национал хөгжүм-шии театрының моол сонгааргы сайзыралы болган.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол республиканың чер шимчээшкининиң үезинде айыыл чок чоруун ханды-рар талазы-биле программаны ажилдап кылырын Тыва-ның Экономика яамызынга болгаш ХК болгаш ОБ аген-тиделинге дааскан.

Ындыг даалганы Шолбан Кара-оол Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны тургузар озалдыг төптөр төвүнүн ажилдакчылары-биле ужурашкан соонда берген. Төптүн удурткучузу Калинин-оол Күжүгет мында бар станцияларның четкизи аажок кошкак дээрзин дыңнаткан. Эрткен чылдарда тургустунган дөрт станция барык ажилдавайн турар, чүге

Эргэжог чугула акша-хөрөнги
ни дилеп тыварын Чазак Даргазы
Саң-хөө яамызынга даандырган
Чер шимчээшкенин айыл чо
чоруун хандырат талазы-биле рес
публиканың тускай сорулгалы
программазын ажилдал кылыры
Хамааты камгалал болгаш онза
байдалдар агентилелинге дааскан

"Кызыл" аэропорттун девискээринге февраль 7-дө өрттөнгөн АН-2 деп ийи самолет эргижирээн техника болган дээрзин Тываның орук-транспорт болгаш харылзаа сайыды Игорь Грейсеров дыңнаткан.

Оларның бирээзин 1973 чылда бүдүргөн, а өскезин — 1983 чылда. "Ол эргижирээн техниканы сөөлгү үеде ажыглавайн келген. МИ-8 вертолеттуң артык кезектерин алып турган.

ден аэропорт девискээринде өр
болуп турарының дугайында меде
келген. Өрткө удур дайынчыла
келирге, 800 дөрбелчин метр че
хып турган. 19.47 турда өртт
чавырылдырган, 22 шакта бүрүн
биле өжүргөн.

Бидыг-даа болза, бо таварыл-
га хөйүнү хүлээндирер, кижилерни
кичээндирер дээрзи билдингир.
"Тус-тус специалистер хыналданы
кылыр, албан-езуунуң түңнелин
үндүрер апар" — деп, Игорь Грей-
серов чугаалаан.

«Ол халап аэропорттун ажил-чорудугазынга шалтык болбаан» — деп, орук-транспорт сайыды демдеглээн. Өртке удур албанның ажилдакчыларының шалыпкын чоруунда когараан кижн чок болган.

ТР-нің албан-езузуунун
сайтызындан.

Валерия КОНГАР
чугаалашкан.

Авторның тырттырған чу-
руктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«2011-2013 чылдарда Тыва Республикада электроннуг чазакты тургузарының болгаш информация ниитилелин хөгжүдери» республиканың тускай сорулгалыг программаның № 1 капсырылганын өскерилгелерни кириеринин дугайында 2011 чылдың октябрь 7 № 604 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың ноябрь 16 № 504 доктаалы-биле бадылааны "2011-2013 чылдарда Тыва Республикада электроннуг чазакты тургузарының болгаш информация ниитилелин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программаның № 1 капсырылганын дараазында өскерилгелерни кириер:

1.1 бөлүктүн 6 дугаар одуруун дараазында утка-биле бижири:

"Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

1.2 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр:

"Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2.1 бөлүктүн 6-гы одуруун дараазында утка-биле бижири:

"Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2.2 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2.3 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2.3 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация тех-

нологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2.4 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

3.1 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында утка-биле бижири: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

3.2 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

4.1 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында утка-биле бижири: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

4.2 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

5.1 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

5.2 бөлүктүн 6-гы одуруунга дараазында сөстөрнү немээр: "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы, "Тыва Республиканың Информация технологияларының төвү" Тыва Республиканың күрүнениң бүдүрүлгези";

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" биле "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

«Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнө албан черинин амгы хевирин өскертип тургаш, «Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черин тургузарының дугайында

2011 чылдың декабрь 23

2010 чылдың май 8-те "Күрүнө (муниципалдыг) албан черлеринин эрге-хоойлу дүрүмнеринин күштүг болганы-биле Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларына өскерилгелерни кириеринин дугайында" № 83-ФЗ, Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 24-те "Тыва Республиканың күрүнө албан черлерин тургузарының, эде тургузарының, хевирин өскертиринин, дүшкенинин чурумун, олышкаш Тыва Республиканың күрүнө албан черлеринин бадылаан уставтарын болгаш оларга өскерилгелер кириерин бадылаарының дугайында" № 33 доктаалы езугаар, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. "Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели" Тыва Республиканың күрүнө албан черинин амгы хевирин өскертип тургаш, ажил-чорудулгазының кол сорулгаларын хевээр арттырылганын, "Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели" Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черин (дараазында - күрүнениң бюджет албан

№ 751 Кызыл хоорай

чери) тургузар.

2. Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы күрүнениң бюджет албан черинин тургузукчузунун бүрүн эргелерин болгаш ажил-чорудулгазын хуваар.

3. Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы "Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели" Тыва Республиканың күрүнө албан черинге ооң мурунда быжыглаттыг турган шимчeves өңчү-хөреңгини тургустунуп турар күрүнениң бюджет албан черинге дүрген эргелеп-башкары-биле арттырар.

4. "Москва хоорайда Тыва Республиканың бүрүн эргелиг төлээ черинин ажил-агый эргелели" күрүнениң бюджет албан черинин тургустунуп турары-биле холбашкан хемчеглерни кириер планын бадылаар.

5. Бо доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.БАРТЫНА-САДЫ.

дугайында

2011 чылдың декабрь 23 № 764 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының хоойлужудулгазына Тыва Республиканың хоойлужудулгазын дүүштүрүп, Тыва Республиканың ХБАБ органнының ажил-чорудулгазын экижидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июнь 1-де "Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актызының бижилгезинин эргелелин (Агентилелдин) болгаш ооң тургузуунун дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 641 доктаалы-биле бадалдар актызының бижилгезинин эргеле-

линин (агентилелин) болгаш тургустун дугайында дүрүмге өскерилгелерни кириер:

1) Дүрүмде:

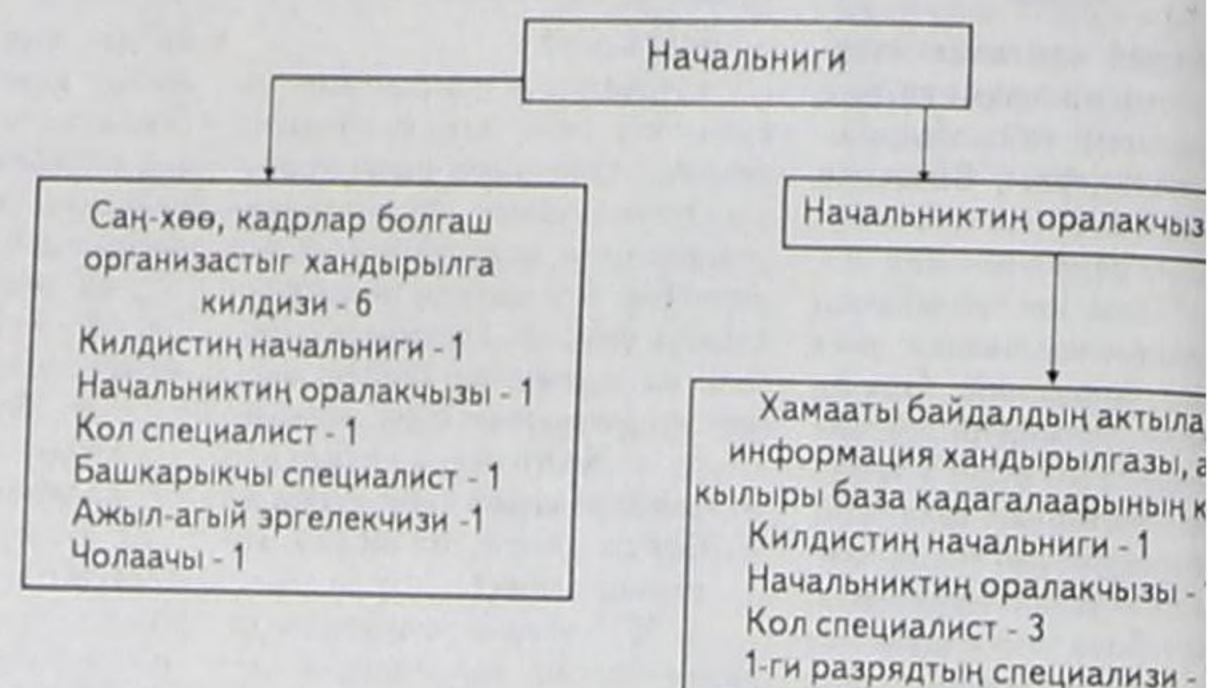
а) 5-ки пунктта "агар са өске-даа саннарны" деп сөстөр;

б) 10.1 иштики пунктта "Тыва Республиканың ХБАБ эргелели (агентилели) ап кааптар;

в) 10.15 пунктуну күжүн чыгарар санаар;

2) тургузуун дараазында бижири:

«Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актызының бижилгезинин (агентилелин) ТУРГУЗУУ»

"Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актызының бижилгезинин эргели (агентилелин) районнарда база Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда деви органны - 36

ХБАБ органының удуртукчузу - 19 (килдистиң начальниги - 4, кол специ башкарыкчы специалист - 8)

Удуртукчунун оралакчызы - 1

Кол специалист - 9

Башкарыкчы специалист - 9

1-ги разрядтың специализи - 6

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Кызыл хоорайда с (удуртукчузу - килдис начальниги - 1, удуртукчунун оралакчызы - 1, кол специ башкарыкчы специалист - 2, 1-ги разрядтың специализи - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Чөөн-Хемчик к органы - 3 (удуртукчузу - килдис начальниги - 1, башкарыкчы специалист - 1, 1-ги ра специализи - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Кызыл кожуунда о (удуртукчузу - килдис начальниги - 1, башкарыкчы специалист - 1, 1-ги разрядтың сп - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Улуг-Хем кожуунда - 3 (удуртукчузу - килдис начальниги - 1, башкарыкчы специалист - 1, 1-ги ра специализи - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Ак-Довурак хоорайда - 2 (удуртукчузу - кол специалист - 1, башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Барыын-Хемчик к органы - 2 (удуртукчузу - кол специалист - 1, башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Каа-Хем кожуунда с (удуртукчузу - кол специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Танды кожуунда ор (удуртукчузу - кол специалист - 1, башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Тес-Хем кожуунда с (удуртукчузу - кол специалист - 1, башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Бай-Тайга кожуунда - 2 (удуртукчузу - кол специалист - 1, 1-ги разрядтың специализи - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Тожу кожуунда орг (удуртукчузу - кол специалист - 1, 1-ги разрядтың специализи - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Тожу кожуунда орг (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Бии-Хем кожуунда о (удуртукчузу - кол специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Өвүр кожуунда орг (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Мөңгүн-Тайга кох органы - 1 (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Сүт-Хөл кожуунда о (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Тере-Хөл кожуунда с (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Чаа-Хөл кожуунда ор (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Чеди-Хөл кожуунда о (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелин (агентилелин) Эрзин кожуунда орг (удуртукчузу - башкарыкчы специалист - 1)

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы хүлээлгезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актызының бижилгезинин эргелелин (агентилелдин) болгаш ооң тургузуунун дугайында дүрүмге өскерилгелер кириеринин

Тыва Республиканың Чазанда хамаатыларның чагаалары сайгарып көөр талазы-биле күрүнө ажил-чорудулгазын

Тыва Республиканың Административтиг Регламентизинге Өскерилгелерни Киирериниң Дугайында

2012 чылдың январь 31

№ 40 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның док-дыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2011 дың август 30-де № 529 доктаалы-биле ылаан Тыва Республиканың Чазанда аатыларның чагааларын сайгарып көөр азы-биле күрүнө ажыл-чорудулгазын едириниң административтиг регламен-тинге дараазында өскерилгелерни киирер:
- а) 6-гы пунктуда "хамаатыларның бил-ел чагааларына" деп сөстөргө "элек-трондук документ хевиринге дамчыткан аларына,";
- б) 8-ки пунктуда:
- 3.1 иштиги пунктуда "ниити хереглелдин ормация системаларына (Интернет)" деп

сөстөрни "Интернет" информация-телеком-муникация четкизиниң" деп сөстөр-биле солуур;

8.2 иштиги пунктуда "gov@tuva.ru" деп сөстөрни "gov.tuva.ru" деп сөстөр-биле солуур;

в) 11 пунктунуң 11.2 иштиги пунктузунда "ниити хереглелдин информация системала-рына" деп сөстөрни "Интернет" информа-ция-телекоммуникация четкизиниң" деп сөстөр-биле солуур;

г) 12 пунктунуң 12.2 иштиги пунктузунга "дараазында адресте: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, б. 100, каб. 34" сөстөрни немээр;

д) 12.3 иштиги пунктуда "ай санында" деп

сөстөрни ап кааптар;

е) 12-ги пунктуда "база тургускан айты-рыгга хамаарыштыр тус чер чагыргазының болгаш күүсекчи эрге-чагырга органна-рындан алган харыылары" деп сөстөрни ап кааптар;

ж) 14-кү пунктуда:

14.3 иштиги пунктуу дараазында утка-биле бижири:

"Бир эвес Россия Федерациязының бол-гаш Тыва Республиканың амгы хоойлужу-дугаларының тургусканы-биле, айтыткан меэзлерни чарлааны дээш албан-хаакчылар харысалганы чүктээр";

14.4 иштиги пунктуга дараазында уткалыг домакты киирер:

"Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың амгы хоойлужудугалары-ның тургусканы-биле, хамаатыларны хүлээп алырының чурумчуткан чурумун хажытканы

дээш албан-хаакчы харысалганы чүктээр";

з) 17-ги пунктунуң 17.4 иштиги пунктузунда "кандыг-даа таварылгада" деп сөстөрни ап каапкаш, "чүгле каян ооң фамилиязы болгаш чурттап турар адреси номчуттунмас таварылгаларда" сөстөрни немээр;

и) 20-ги пунктуда 20.2 иштиги пунктуда:

"Кирген" деп сөстүң мурнунга "күү-селдеге" деп сөстүң немээр, "эң-не кыска үени айытпаан болза, бүртүккээ соонда 30 хонуктуң дургузунда" деп сөстөрни "амгы административтиг регламентиниң 10 пунк-тузунда көрдүгени хуусаада" деп сөстөр-биле солуур;

21.6 пунктуда ийги домакты ап кааптар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" биле "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Чөөн-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаалы

2012 чылдың январь 17 № 26/164-6 Кызыл хоорай

Чөөн-Хемчик кожуунуң девискээр улда комиссиязының кежигүнү Алефти-опчаевна Донгур-оолду, Административ-хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарының йында Россия Федерациязының кодекси-ниң 5.11 чүүлүнде көрдүнген админис-тивтиг хоойлу-дүрүм хажыдышкынна-га буруулуг деп санаан. Кызыл хоорай-Эптештирилге судунуң 2011 чылдың де-кь 14-те доктаалының күш киргени-биле, Россия Федерациязының хамаатыларының улда эргелериниң болгаш референдум-иржир эргезиниң кол-кол магадылалда-ың дугайында" федералдыг хоойлунуң үлүнүң 8 пунктунуң иштиги "б" пунк-

тузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Соң-гулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. 1958 чылда төрүттүнген Алефтина Топчаевна Донгур-оолду Чөөн-Хемчик ко-жуунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязының даргазы Б.Д. ОНДАР
Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Чөөн-Хемчик кожуунуң девискээр улда комиссиязының кежигүнүнүң бү-эргелериниң хуусаа бетинде доозул-е-биле Россия Федерациязының Күрүнө азынга, Тыва Республиканың Дээди Ху-инга (парламентизинге), хөй-ниити кат-ышкыннарына, Чөөн-Хемчик кожуун-Төлээкчилер хуралына депутаттар заттарын хуваарына кирген, кандидат-даңзызын депшиткен политиктиг пар-арга соңгукчуларның ажылдап, албан-өөренип-чурттап турар чериниң аайы-Чөөн-Хемчик кожуунуң (бадылаар лиг бир кежигүнү) девискээр соңгулда

комиссиязының составының кезин четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хү-лээп ап эгелээниниң дугайы Тыва Республи-каның Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Чөөн-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыгы парлаан хүнден он хонук дургузунда дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2 10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫНЫҢ ПРОТОКОЛУНДАН УШТА БИЖИЛГЕ

Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларына бадылаашкыннарның чурумунуң талазы-биле тайылбырның дугайында

2012 чылдың 01.17 №26-1-6 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Президен-иниң соңгулдаларының дугайында" ералдыг хоойлунуң 20 чүүлүнге, "Тыва ублуканың Соңгулда комиссиязының йында" Тыва Республиканың хоойлузу-чүүлүнге үндезилеп, 2012 чылдың март Россия Федерациязының Президентиниң соңгулдаларына бадылаашкыннарны низастаар болгаш чурумун тайылбыр-сорулга-биле Тыва Республиканың Соң-а комиссиязының доктаадыры болза:

1. 2012 чылдың март 4-те Россия Феде-рациязының Президентизиниң соңгулдала-рына бадылаашкыннарның чурумунуң талазы-биле тайылбыры бадылаар (№1 капсырылга).

2. Бо ушта бижилгени республиканың массалыг информация чепсектеринге парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

2012 чылдың 01.17-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының хуралының протоколундан ушта бижилгеге №1 капсырылга

2012 чылдың март 4-те Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларына бадылаашкыннарның чурумунуң тайылбыры

Россия Федерациязының Президенти-ниң соңгулдаларына бадылаашкыннарны чылдың март 4-те эрттирер.

Бадылаашкыннарны участок соңгулда комиссияларының оран-саваларына тус ий-биле 8 шактан 20 шакка чедир эрт-р.

Соңгукчулар даңзызы
соңгулда участогунуң девискээринде

чурттап турар Россия Федерациязының хамаатыларын соңгукчулар даңзызына киирер.

Бадылаашкын хүнүнде эмнелгелерде чыдар, санаторийлерде, дыштанылга бажыңнарында соңгукчуларны соңгукчулар даңзызынче паспортун азы хамаатының паспортун солуур документизин болгаш Россия Федерациязының Президентизиниң

соңгулдаларына бадылаары-биле бадылаар эргениң шынзылганын барымдаалап киирер.

Түр чурттап, ажылы үзүктел чок бүдүрүл-гелерде ажылдап база ажыл шагын (ээлчээн) кызырар арга чогуңдан бадылаар эргениң шынзылганын алыр аргазы чок соңгукчулар оларның түр чурттап турар черинде соңгулда участогунда соңгукчулар даңзызына олар-ның 2012 чылдың февраль 29-ка чедир кири-ген хуу билдиришкенин барымдаалап киирер.

2012 чылдың февраль 12-ден эгелеп соңгукчулар даңзызын таныжары-биле болгаш немелделер киирери-биле участок соңгулда комиссияларына азар.

3. Бадылаар эргениң шынзылганы

Даңзызында ады кирген соңгулда учас-токтарына бадылаашкын хүнүнде соңгуур аргазы чок соңгукчулар бадылаар эргениң шынзылганын алыр эргелиг болур.

Бадылаар эргениң шынзылганын соңгук-чуга оң бижимел билдиришкенин, бодун бадыткаар документизин көргүскенде, азы ооң төлээзинге нотариуска бадыткаан бүзүредилге бижикти стационар эмнелге-профилактиктиг албан чериниң чагыргазы (бир эвес соңгукчу ында эмнедип чыдар болза), кем-херек билдиришкенин буруу-даттырып азы каразыттырып турар кижиниң хоругдал чериниң чагыргазы (бир эвес соң-гукчу ол албан черинде каразыттырып азы буруудаттырып чыдар болза) бадыткап берип болур.

Бадылаар эргениң шынзылганын 2012 чылдың январь 18-тен февраль 12-ге чедир девискээр соңгулда комиссиязындан, фев-раль 13-тен март 3-ке чедир участок соңгулда комиссиязындан ал болур. Бадылаашкын хүнүнде соңгукчу бодун бадыткаар доку-ментини болгаш бадылаар эргениң шынзыл-ганын бадылаашкын хүнүнде барганы соңгулда участогунга көргүскеш, соңгуур.

4. Соңгулда бюллетени

Участок соңгулда комиссиязындан ал-ганыңар бүгү бюллетеньнериниң мурнуу талазының оң талакы үстүкү булуңунга учас-ток комиссиязының ийи кежигүнү ат салган болгаш участок комиссиязының таңмазы-биле бадыткаан болур. Соңгулда бюллетенин камгалаар сорулга-биле тускай демдекти (марканы) ажылгаан.

Бүртүктетирген кандидаттарның фами-лияларын соңгулда бюллетенинге алфавит чуруму-биле чыскаап бижээн болур. Бир эвес кандидатты политиктиг партия депшит-кен болза, "политиктиг партия депшиткен" деп сөстөргө немей ол политиктиг партияның адын айтыр. Бир эвес кандидат боду бодунуң кандидатуразын депшиткен болза, "боду депшиткен" деп сөстөр бар болур. Бүртү-кеттирген кандидат дугайында меэзлер айыткан одуругнуң оң талазында долдур-тунмаан хана-карак бар.

5. Хуусаадан эрте бадылаашкыннар

Тус-тус соңгулда участоктарында соң-гукчуларның даңзызында аттары кирген, бадылаашкын оран-савазындан ыракта, чедери нарын болгаш ырак-узак, транспорт аргыштырылгазы чок азы берге черлерде чамдык соңгукчулар 2012 чылдың февраль 17-ден эгелеп хуусаадан эрте бадылаарлар.

Бадылаашкыннарны оран-савадан дашкаар бадылаашкыннарга доктаадып тургускан чурум езугаар чорудар.

6. Бадылаашкын оран-савазына ба-дылаашкыннар

18 хар четкен болгаш соңгукчулар даң-зызына ады кирер ужурлуг болгаш соңгук-чуларның даңзызында ады кирген соңгук-чуларга паспортун азы хамаатының паспор-тун солуур документизин көргүскенде, а бир эвес соңгукчу бадылаар эргениң шынзыл-газы-биле бадылап турар болза, — бады-лаар эргениң шынзылганын көргүскенде, бюллетеньнерни бээр.

Соңгукчу бүрүзү боду бадылаар, өске кижилер дээш бадылаарын болдурбас. Соңгукчу бүрүзү чүгле чаңгыс бюллетень алыр.

Бюллетень ап тура, хамааты соңгукчулар даңзызына бодунуң паспортунуң азы ха-маатының паспортун солуур документизиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр. Соң-гукчунуң чөлшээрели-биле азы ооң дилээ-биле ооң көргүскен паспортунуң азы хамаа-тының паспортун солуур документизиниң сериязын болгаш дугаарын соңгукчулар даңзызына участок комиссиязының бады-лаар эргелиг кежигүнү салып болур. Соң-гукчу кылдыг бижимелдин шынныын хы-наар болгаш бюллетень алганының дуга-йында соңгукчулар даңзызының чогуур одуруунга адын салыр.

Бюллетень алганы дээш адын бот-тускайлаң салып шыдавас азы бюллетеньни долдуруп шыдавас соңгукчу ол херекке комиссия кежигүнү, бүртүктетирген канди-дат, бүзүреттирген кижиге азы төлээлеткен кижиге, хайгааракчы болбайн турар өске кижиниң дузазын ал болур. Ындыг соңгукчу өске кижиниң дузазын алырының дугайында соңгулда комиссиязынга аас-биле дың-надыр.

Бадылаашкынны шилип алганы кандидат-тың адының дужунда хана-каракка кандыг-бир демдекти салыры-биле боттандырат.

Бир эвес соңгукчу бюллетенин долдуруп тургаш чазыпкан болза, ол бюллетень берип орган комиссия кежигүнүнден үрөп алганы бюллетениниң орнунга өске бюллетеньни бээрин дилеп болур.

Долдурганы бюллетеньни соңгукчу таң-малаттыг (пломбалаттыг) бадылааш-кын хааржаанче сугар.

7. Бадылаашкын оран-савазындан аңгы черге бадылаашкыннар

Ол соңгулда участогунда соңгукчулар даңзызына ады кирер ужурлуг азы ады кир-ген, чөптүг чылдагаан-биле (кадыкшылының байдалы-биле, инвалид болганындан) бадылаашкын оран-савазына кээп шыдавас соңгукчуларның бадылаашкыннар киржир эргезин участок комиссиязы хандырат.

Бадылаашкын оран-савазындан аңгы черге бадылаашкынны бадылаашкын хү-нүнде, соңгукчунуң бадылаашкын оран-сава-зынче кээп шыдавас чылдагаанын айыткан бижимел билдиришкенинге азы аас-биле кириген дилээнге үндезилеп чорудар.

Билдиришкени (аас-биле дилегни) участок соңгулда комиссиязынче 2012 чылдың март 4-те 14.00 шактан орайтаптайн киирер.

Бадылаашкын оран-савазындан аңгы черге бадылаарын дилеп билдиришкын кириген соңгукчу бадылаашкын оран-сава-зынга боду чедип келген болза, ооң бады-лаашкын оран-савазындан аңгы черге бадылаар дээн дилээн күүседири-биле чоруй барган комиссия кежигүннери келгижеге, ол соңгукчу бадылаашкын оран-савазындан өске черге соңгуваан дээрзи тодараттын-мааже, комиссия кежигүннеринден кым-даа аңаа бюллетень бербес.

Уран чүүл

«ЧАЛЫМ-ХАЯ» катап тургустунган

Тываның В.Кок-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының кол режиссеру, РФ-тин алдарлыг артизи, Тываның Улустун артизи Алексей Ооржак, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы, Улустун чогаалчызы Эдуард Мижит, Россияның уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы, Россияның Чогаалчылар болгаш журналистер эвилелиниң кежигүнү Чылгычы Ондар тыва драматургияның амгы үеде байдалын өөренип көргөш, аныяк ши чогаалчыларын белеткээр сорулга салып, төөгүлүг «Чалым-Хая» бөлгүмүн катап тургускан.

Бөлгүмнүн таныштырылга кичээли февраль 4-те тыва театрга болуп эрткен. Аңаа Тываның күрүне университетинин филология факультетинин тыва дыл, литература салбырының 4-кү курузунун бирги бөлүүнүн студентилери болгаш оон-даа өске аныяктар өөренип күзелин илередип, улуг сонуургал-биле келгенер. Бирги кичээлге театр уран чүүлүнүн, ши чогаалының хевирлеринин, оларны бижири аргаларының дугайында теоретиктиг билишкенин аңгыда, боттарының база делегейин алдарлыг драматургтарының аргадуржулгасындан чижектерни кии-

рип тургаш, солун тайылбырлар чоруттунган. Чылгычы Ондар: «Чалым-Хая» драматургия талазы-биле чогаалдыкчы чоруун шенээр дээн студентилерниң хей-аадын дарганнаар лаборатория болур. Бис бо ажилды моон соңгаар-даа тыва театр чурттазын, тыва культура улам сайзыразын, соовуска салгалдарывыс артсын дээш чорудуп турарывыс ол» — деп чугаалаан.

10 шаа кежигүннүг бөлгүмнүн даргазынга Чочагай Хомушку соңгуттурган. Ол бөлгүмге: «Канчап билер, солун, ажыктыг болурун» — дээш чедип келгенин, а кичээл оон ши чогаалын шенеп бижири

сонуургалын оттурупканын чугаалаан. Виталий Петров база-ла: «Бо чыгышче кел чорааш, бирги кичээлге студентилерниң ши бижири сонуургалы кыптыгып келир, ынчалза-даа ол үр-даа болбайн, өжүп каар боор деп бодадым. А кажан башкыларывыс кижигүрүзү баштайгы дээрде чаңгыс көжегелиг шиини бижири шенеп эгелээрин, ону кады сайгарып ажилдаарын чугаалаарга, шынап-ла, өөредилгевис үр-түннелдиг болур-дур деп билдим» — деп чугаалаан.

Бөлгүм айда 2 катап болур. Уруглар баштайгы дээрде чаңгыс, а чыл төнчүзүнге чедир ий көжегелиг шиилерни бижири шенээрлер. Өөредилге төлевир чок болуп турарын демдеглээр апаар. Ол дээрге үстүндө адаанывыс театрың кол режиссерунун болгаш амгы үеде тыва ши жанрында ажилдап чоруур чогаалчыларывыстың тыва культураның келир үеде салым-чолу дээш амы-хууда сагыш човаашкыны-дыр.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

ДИЛЕГ ЧАГААНЫ ЧОРУТ

Тываның Камбы-ламазы Россияның Президентизи Д. Медведевче, Россияның Чазаанче, Күрүне Дума Федерация Чөвүлелинче болгаш Даштыкы черектер ям ол ышкаш Тываның Чазаанче, Дээди Хуралынче (парламинче) лама-башкыларның болгаш чүдүкчү тыва мурнундан 2012 чылда Чырыткылыг Далай-Лама ба Тывага кээринге дузалажыры-биле дилег чагааны кири.

Харылзажыр тел: 89232662144.

Тамара Чаш-ооловна НОРБУ:

«ЭРЕС-КЕЖЭЭ ЭШ-ӨӨРҮМ УТТУНДУРБАС»

Республиканың Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннар чөвүлели тургустунганындан бээр 25 чыл оюн удавас демдеглээр. Оон тургузукчузу Тываның ат-сураглыг кижилеринин бирээзи Тамара Чаш-ооловна Норбу-биле ужуражып чугаалажыр аас-кежиктиг болдум.

— Хоочуннар чөвүлели ССРЭ-ге база Тывага канчаар тургустунуп эгелээниниң дугайында чугаалап берип көрүңерем, Тамара Чаш-ооловна.

— Совет Эвилелинге бирги хоочуннар организациязы 1946 чылда тургустунган. Ол дээрге Ада-чуртун Улуг дайынының киржикчилеринин ортузунга ажил чорудар дайын хоочуннарының комитеди-дир. Оон адырлары эвилелдешкен база автономнуг республикаларга, край, область бүрүзүнге тургустунган турган. Тывага ол комитеттин салбырын Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Николаевич Макаренко удуртуп турган.

Бүгү-эвилелдин база Бүгү-россияның дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының организациязы 1946 чылдың ноябрь айда тургустунган. Ынчан хоочуннар съездизинге Тывадан делегат бооп четкеним уттундурбас. Чамдык делегаттар дайынның база күш-ажылдың хоочуннарын каттыштырарына удур турган. Ындыг-даа болза фашистер-биле демисел үезинде совет чон фронтуга-даа, фабрика, заводтар дээш янзы-бүрү адырларга армияны боо-чепсек, аш-чем, идик-хеп-биле хандырып, үлүүн шупту деңге кирип тургаш, Ада-чуртун Улуг дайынның тиилеп үнген. Кол-ла сорулга-төрзүн чуртун камгалаары, келир үениң аныяк салгалын шын кижизидери. Бо чүүлдерни өөренип көргөш, Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннар чөвүлелин чаңгыс организация кылдыр тургускан.

— А бистиң Тывага ол чөвүлелдин ажылы чүдөн эгелзэн ирги, сонуургадап көрүңерем.

— Тывага хоочуннар чөвүлели 1987 чылдың февраль 27-де тургустунган. Оон бирги конференциязынга мени Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының республика чөвүлелиниң даргазынга,

Тыва АССР-ниң иштиги черектер сайыдының оралакчызы Петр Петрович Селивановту, иденкейлиг 9 хоочуннарны президиум кежигүннеринге соңгаан. Ол үеде пенсиялай берзимзе-даа, Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинин директорунга ажилдап турдум. Хоочуннар янзы-бүрү айтырылгалыг кээрге, музейниң хоочун эртем ажилдакчызы Монгуш Борахович Кенин-Лопсан оларны өөрүшкү-биле хүлээп ал, картотеканы тургузуп, чурукка тырттырып, ол материалдарны музейниң фондузунче дужаап турган. Музейге арга-сүме айтырып кээр хоочуннарның көвүдээнинден Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинден чон хүлээп алыр черден тускайлап бээр дилээривиске, Дээди судтун бажынынга өрээлди хостап берген. Аңаа Тыва Республиканың Хоочуннар чөвүлелин 13 чыл удуртуп ажилдаан мен.

Хоочуннар чөвүлели хөй-ниити организация болгаш, шалың чокка ажилдап турза-даа, президиум кежигүннери хүлээнип алганы ажил хуваалдазын кончук иденкейлиг күүседип турганнар: Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Николаевич Макаренко дайын хоочуннарының секциязын, ССРЭ-ниң Улустун эмчизи Александр Иванович Канунников эмчи хандырылганын, Николай Сюрюкович Бойду амыдырал хандырылганын, Ада-чуртун Улуг дайынының киржикчилери: Тимофей Күзечиевич Пичен-оол, Алексей Карышпаевич Ак-оол, Борис Шомбулович Лама эки турачылар-биле ажилды, Наталья Балчир-ооловна Тиртык-Кара культура-массалыг ажилды харагылап турганнар.

— Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң ажил-чорудулганын дугайып чугаалап көрүңерем, Тамара Чаш-ооловна.

— Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң бирги даргазынга Елизавета Демьяновна Удуркина,

1992-2005 чылдарда Агния Афанасьевна Зайцева, 2006-2011 чылдарда Галина Георгиевна Пестерева олар ажилдап турган. Олар шупту ажилгыр, арга-дуржулгалыг ажилдакчылар чүве, хоочуннар шимчээшкениниң хөгжүлдизинге улуг үлүг-хуузун киригенер.

— ССРЭ дичип турда, Тывага хоочуннар чөвүлели кидин түлүк ажылып эгелеп турган-дыр. Берге-дээшкенин база турган боор аа?

— Ол дээрге бүгү чуртка элзэн берге айтырыг болган. Ол үеде хоочуннарны камгалаар организация чүгле бистиң хоочуннар чөвүлели турган. Бүгү-россияның хоочуннар организациязынга тургустунган «Кадыкшыл» программазы хоочуннарга социал ачы-дузаны чедирип турган. Бистиң активчи хоочуннарывыс: Валентина Дмитриевна Прокопьева, Агния Афанасьевна Зайцева, Зоя Панагаевна Аракчаа, Серенмаа Сайын-ооловна Куулар, Галина Георгиевна Пестерева болгаш өскелер-даа хоочуннарга чедип, оларның амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып, чамдык байдалдарда актыларны тургузуп турган. Оларның тургускан документилеринге даянып алгаш, хоочуннарга квартираларны чугаалажып берип, материалдыг дузаны чедирип, оларга социал ажилдакчыларны быжыглап турдус.

— Улуг назылылар кичээлгеден дашкаар черле артпайн турган ышкажыл, але?

— Ол үеде хоочуннарның социал сады тускай талоннар-биле оларга аш-чем аймаан садып турду. Республиканың Хоочуннар чөвүлели моральдыг болгаш материалдыг ачы-дузаны хоочуннарга чедирери-биле телемарафоннарны безин эрттирип турган. Ол марафоннар хөгжүм-шии театрынга, күрүнениң телерадиокомпаниязынга эртер турган. Аңаа Тываның уран чүүл мастерлеринин концерттерин көөр турдус. Бо бүгүнү эрттиреринге ынчангы Күртелерадио комитетинин даргазы Анатолий Сергеевич Серен улуг дузаны биске чедирип турду.

Ол үеде хоочуннарның мал-

маган тудуп, картофель, ногаа-чимис тарыырынга көрдүнген программа оларга улуг дузаны каткан деп болур. Хоочуннар чөвүлелдеринин ортузунга чоруткан чарыштарны түннөп, оларның арга-дуржулганын тарадып, шаңнап-мактап турган. Ол программаның тергиннеринге Ада-чуртун Улуг дайынының киржикчизи Вера Чүлдүмовна Байлак, ИХЯ-ның халажылгада полковниги Куулар Дугаржалович Даржаа болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

РСФСР-ниң база Тываның сактышкын номнарын үндүреринге хоочуннар организациязы улуг рольду ойнаан деп чугаалаар апаар. Ылаңгыя Тываның сактышкын номун үндүреринге Михаил Сундуйнун «Тыва эки турачылар» база Борис Ламаның демдеглел-

дери улуг дузаны чедирген. Республиканың хоочуннар чөвүлели тургустунгандан берип чыл билдиртпейн эрте. Эрткен үеже хая көрүп, эки сактып-бодап олуарга, эки дерни эгелеп, аныяк-өскөнгү дигилиг чүүлдерни хоочунна тырып кааны өөрүнчүг. Ын хоочуннар аразынга чаңгыс ажилдап чораан улуг-бичи кежээ эш-өөрүмге, ол ажы кылып чоруур республиканың рай, кожууннарында хоочун чөвүлелдеринге юбилей таа тыр изиг байырымны чедирерар Улу чылында аас-кежи орукту, кадыкшылды, узунны бүгү чонумга күзээр-дир.

Римма ЧАВЫН

чугаалаш

Авторнун тырттырган

ЭРТЕМ АЙЫ

Тывада Россияның эртем хүнүгө тураскааттыг хемчеглер айы үргүлүлүшкөн. Ол январь 11-де «Музейге география неделясында» эгелээ.

Национал музейге бир дугаар география институнун докторлары С.С.Курбатская — 75, К.О. Шактаржыктың 80 харлаа-а тураскааттыг түр үнүң делгелери база оларның баазасынга өске-даа иден географтарның, геологтарның ужулгалары болган.

Инициатива-биле Тывага эртем айында 100 улуг-биче хемчеглер чоруттунган. Орун иштинде Өөредилге яамызы республиканың школа башкыларына редилге адырында башкылаашкын ажы-а амгы үнүң технологиялары, Тыва республиканың Чазааның чанында Тываның инитири шинчилелдер институту м хүнүн таварыштыр Эрзин кожунунуң

школаларының өөреникчилери-биле ужура-жып, «Тыва биле Моолдун аразында культура-төөгүлүг харылзаалар болгаш хамаарылгалар» темага чаңылчаан эртем-методиктиг үнүшкүнүг семинарларны эрттирген. Тываның күрүне университетинге «Математика чүгө херегил?» «Математика дугайында 4 дүрүм» деп алгебра и геометрия кафедрасының доцентизи, физика-математика эртемнеринин кандидаты Г.А. Троякованың лекциязы дээр ышкаш студентилерге болгаш эртемденерге солун хемчеглер организастаттыг.

Кызылдың тудуг техникумунуң башкыларына болгаш сургуулдарына «Профессинал-техниктиг өөредилге черлеринин

өөреникчилеринин эртем-шинчилел ажылдарының хевирлери», Балгазының 02 профессионал училищезинге «Тыва Республикада аграр-үлетпүр бүдүрүлгезинин амгы үеде байдалының эртемниг эге үндезинери» деп темалыг эртем-практиктиг семинарлар, Тываның көдээ ажыл-агый институтунун эртем-шинчилел институтунга мал ажыл-агыйының килдизинин болгаш эртем библиотеказының ажылы-биле таныжылга, ажык экиктик, дүктүн шынарын тодарадырынга, кидистен суй белектер кылырынга, Тываның күрүне университетинин күш-культура факультетинге туризм, хостуг хүреш, азробика, атлетика талазы-биле мастер-класстар, Тыва Республиканың экономика-зының чаартылгазынга, Тываның төөгүзүндө амгы айтырылгаларга, юридиктиг эртемнер шинчилелдинге хамаарышкан «төгерики столдар» эрткилээ.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Уран чүлдүң хоочуннары

ОНЗАГАЙ КИЖИЛЕРНИН БИРЭЭЗИ

Тываларның ыры-шоору, хөөмей-сыгыды, танцы-самы деленин янзы-бүрү чоннарын кайгадып, сагыш-сеткилдерин доюлурп, чурттар аразында чоок харылзааларны тударынга интернационалчы найыралды быжыглаарына улуг идигни берип турар.

Кижилерин сагыш-сеткили ырыда дээр ай. Ону дамчыштыр кижилер өөрүшкүзүн, тын, ынакшылын илередир.

Тыва чонун шаг-төөгүдөн бээр ырлап аны улустуң ырларының күүседикчизи, туң аас чогаалының чыыкчызы, хөй-и ажылының идепкейлиг киржикчизи, Республиканың культуразының алдар-ажылдакчызы Олал Агбаан-Шыраповна Шулууну билбес улус ховар. Сезен хар-даа, ам-даа концерттерге киржип, чо-бараан бооп чоруур. Оң чурттап кел-руу узун болгаш уттундурбас төөгүлүг. Олал Агбаан-Шыраповнада тыва эжен кижинин онзагай мөзү-шынарлары, хөй янзы онзагай талантылыг. Бодун

тургаш, инек, хаван, дагаа, тоолайлар, хөй, өшкүнү азырап турган. Малына кыжын, чазын сигенин хемчигеш кежилдир ортулуктан уруг-дарыы-биле кезип белеткеп алыр. Огородунга 11 чүзүн кат-чимис, ногаа аймаанга хамаарышкан культураларны тарып турган. Олал Агбаан-Шыраповна чечектерге хөлчөк ынак. Бажыңының ишти-даа, дашты-даа айыраң-каас чечектер боор кижилер.

Аш-чем кылып турда кайгамчыктыг кемзиг холдуг. Тыва кемнерден чинге-тарааны, далганны боду кылыр. Манчы, хуужуур, боова-боорзак, чөпкөк, халимак кемнерни дөгезин кылыр. Кезээ шагда сүттүг шайлыг олурар. Үнгөн-кирген аалчыларга кудар изиг шайы термостарда белен. Торттар, бли-

«Межегей», «Теве-Хая» дээш, оон-даа өске ырылары төрөөн Тывазының кызыгаарын эрткеш, даштыкы чурттарга безин чаңыланып, хөй-хөй кижилерин сагыш-сеткилдерин доюлдуруп чоруур.

Өвүр болгаш Кызыл кожуннарга чурттап чораш, бот-тывынгыр артистер-биле кады уран чүүл көрүлделеринге профессионал артистерден дудак чок ойнап келген. Ырлаарындан аңгыда, шиилерге ойнап, уран номчулганы мөөрейлеринге киржип, шаңналдыг черлерни ап келген.

Тывавыста чараш, көрүштүг, суртаал ажылдыг хүрээлер, үе келген тудум, неме-жип турар. Ындыг хүрээлерин бирээзинге Чадаананың «Үстүү-Хүрээзи» хамааржыр. Хүрээни иштики дерилгезинге киржир улуг буянын ажыл-херекке Олал Агбаан-Шыраповна ажы-төлү-биле боттуг дузаны көргүскен. Олар баштай Непалга чедип, янзы-бүрү хемчээлдиг бурганнарны кылып бээринге чагыг кийгеш, ийги удаа чораш, чагыын алганнар. 300 муң ажыг рубльге чагыдып алган бурганнарын «Үстүү-Хүрээге» чедип салганнар. Ол хире хөй түнүг акшаны уруглары, Эрзинде, Өвүрде, Чөөн-Хемчикте төрелдери чыып дузалашкан.

Кижилер бүрүзүнүн амыдыралга таваржы бээр бергедээшкннер Олал Агбаан-Шыраповнаны база оюп эртпээн. Оң амыдыралы кезээ шагда өөрүшкү-биле бүргеттинмээн. Чуртталганың дески звес оруктарын эртип келгеш, хөңнү калбаан, харын оон мерген суртаалчызы, тургузукчу-зу бооп чоруур. Берге таварылгаларда төрөл-дөргүлдеринге, эш-өөрүнге боттуг дузаны-даа чедирип чоруур буянын ие. Бодун мөзүлүг бүдүжү-биле, угаан-сарылы-биле, үлегерлиг ажыл-херээ-биле аныяк салгалга байлак арга-дуржулганын арттырып чоруур. Ол — хоочуннарның болгаш херээженнер шимчээшкннин идепкейлиг киржикчизи.

Чадаана хоорайның «Буян-Бадырғы» аттыг музейинде тыва национал булуңу Олал Агбаан-Шыраповна держики салышкан.

2007 чылда оон ажылдап чораны Хөндергейин библиотеказының 50 чылынга тураскадып, Олал Агбаан-Шыраповнаның адын тывыскаан. «Гран-при» шаңналдарының база лауреат аттарның хөй дакпыр эдилекчизи, уран чүүлге, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржилгези дээш хөй-хөй медальдар-биле шаңнаткан. Кызыл кожунунуң хүндүлүг хамаатызы, Тываның культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

2012 чылдың Шагаазын уткуштур Олал Агбаан-Шыраповнага быжыг кадыкшылды, чогаадкыч чедишкннерни, ааскежикти күзеп, оон үнү ораннары ам-даа эргий кезип, сагыш-сеткилдерин доюлдуруп чоруурун йөрээп каалынар.

Антонина ШОЙЖУН,

Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы.

Авакшылар.

нылар, салаттар кылып турда шуут саадавас.

Даараныр талазы-биле уран холдугларның бирээзи. Бичии уругларның попул идиктеринден эгелээш, хураган кежи тыва тоннар, хөрөктээштер, тыва бөрттер, национал костюмнар даарап турда магалыг шевер.

Олал Агбаан-Шыраповна дыка чиик, сергек. Оон чылдагааны чүдөл дизе, күш-ажыл-биле кезээ шагда тудуш, ажыл кылгаш, могап-шылавазында. Кижинин аажы-чаңы, мөзү-шынары, ажылгыры, угаангыры өг-бүлөгө хевирлеттинер. Олал Агбаан-Шыраповна биле Кыргыс Норбуевич Шулулар хөй ажы-төлүн эртем-билигге чедирип, бедик мөзү-шынарлыг, төлөптиг кижилер кылдыр кижизиткеннер. Уругларының улуу Надежда Куулар — «Саян» ансамблинин хоочуну, Россияның болгаш Тываның улустун артизи, авазының оруун салгаан салым-чаянын ыраажы. Өске ажы-төлү эмчи, башкы, судья дээш, янзы-бүрү эртемниг.

Олал Агбаан-Шыраповнаның кайгамчыктыг талантызы бистин чонувустун езулуг дириг эртинези апарган. Оон хомуска ой-наан аялгалары, бичизинден ырлап келгени «Дугай-Бажы», «Бай-ла Хемчим», «Кадарчы», «Чашпы-Хемим», «Хөндергей»,

Кичээнге алыр

ЧЫННЫП АЛЫР ЧЕРЛЕРНИ АЖЫТКАН

Кышкы сооктуң күштелип турар бо хонуктарында чер чораш доңган кижилерге чыннып алыр черлерни Тываның хоорайларында ажыткан.

Россияның ОБЯ-зының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелинин дыңнатканын езугаар алырга, бо хүннерде республикага болгаш Кызыл хоорайга улуг соок хевээр артып турар, дүне агаарның температурасы 32-ден 37 градус, чамдык черлерге 46 градус чедир соор, хүндүскү үелерде 27-ден 32, чамдык черлерге 34 градус соок болур.

Агаар-бойдустуң сооп турары-биле холбаштыр республиканың чурттакчыларына оваарымчалыг болурун, ырак чер баарын соксадып, бичии уругларны даштыгаа үр үеде арттыр-базын сагындырып турар. Суугу одап турар үеде өртке удур дүрүмнерни сагыры, хол-биле кылган электри херекселдерин ажыглавазы чугула.

Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларда кижилер чыннып алыр черлерни тургускан. Кызыл хоорайда Калинин кудумчузу, 13 «Б» деп бажында «Гуманный» деп хоргадак черинде, Бай-Хаакская кудумчузу 6 бажында «Надежда» деп хоргадак черинде, Ак-Довурак хоорайның Центральная кудумчунда №20 бажында «ЦКБ» деп адресе ажыткан.

Россияның ОБЯ-зының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелинин бүзүрел телефону 8(39422) 9-99-99 ажылдап турар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Тыва Республиканың алдарлыг артизи, Тыва Республиканың Чазааның үрер хөгжүм оркестринин болгаш Тываның күрүне филармониязының симфониктиг оркестринин хөгжүмчүзу

Вячеслав Ростиславович КЕНДЕНБИЛЬДИН

65 харлап чораш мөчээни-биле төрөл болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илередип тур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, Тыва Республиканың Чазааның кежигүннери Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды Виктор Допчуевич Кара-Салга оон өөнүң ишти

Уран Очур-ооловна КАРА-САЛДЫН

элекке мөчээни-биле ханы кажыдалын илередип тур.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы болгаш Чөөн-Хемчик кожунун педагогика хөй-ниитизи өөредилгенин хоочуну, Россия Федерациязының ниити өөредилгезинин хүндүлүг ажылдакчызы

Уран Очур-ооловна КАРА-САЛДЫН

мөчээни-биле холбаштыр ханызы-биле качыгдап, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге кажыдалын илередип тур.

Уран Очур-ооловнаның чаагай ады ону билер кижилерин, кады ажылдап чораш эш-өөрүнүң сагыш-сеткилинге кезээ мөңгөде артар.

